

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΙΑ'

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1948

ΑΡΙΘ. 83

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ

(ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ)

Α'.

1. Τὸ πρῶτο εἰδικὸ συμπέρασμα τῶν σκέψεων πού εἶχαν ἐκτεθῆ στὸ προηγούμενο ἄρθρο γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸ αἶτημα τῆς προόδου, εἶναι νὰ ξεχωρίσωμε καθαρὰ τὸν Χριστιανισμό ἀπὸ τὴ «συντηρητικὴ» λεγομένη νοοτροπία, ὅσο ἢ νοοτροπία αὐτὴ εἶναι ἀντίθετη στὸ αἶτημα τῆς προόδου καὶ ἔχει γιὰ σύνθημά της τὸ «μὴ κίνει τὰ κακῶς κείμενα». Τὸ σύνθημα αὐτὸ τὸ παρουσιάζουν δύο κατηγορίες ἀνθρώπων. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ εὐχαριστημένοι μὲ τὰ «κείμενα», οἱ «κρατοῦντες», οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν λόγους νὰ θέλουν ἔτσι τὰ πράγματα ὅπως εἶναι. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ἀπαισιόδοξοι, πού δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὰ «κείμενα», ἀλλὰ καὶ δὲν νομίζουν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ τ' ἀλλάξουν καὶ παίρνουν τὰ πράγματα μοιρολατρικά. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι οὔτε ἡ θρησκεία τῶν «κρατούντων», οὔτε μοιρολατρεία. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο στὸν διχασμὸ μεταξὺ συντηρητικῆς καὶ προοδευτικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς ἢ θέσι τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι στήν προοδευτικὴ γραμμὴ καὶ γι' αὐτὸ εἶπαμε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς κοινωνικὸ φαινόμενο, εἶναι στήν οὐσία προοδευτικὸς.

2. Ὁ ζωντανὸς Χριστιανισμὸς εἶναι ἀκάμμη ἀντίθετος καὶ πρὸς τὴν στατικὴ ὀνειροπόλησι, πού ἀποτελεῖ τὴ βάση τὰ διάφορα συστήματα, ὅσα θέλουν νὰ ἐπιβάλλουν ἓνα νέο καθεστῶς. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, ὅτι ὑπάρχει συντηρητικὴ πλευρὰ καὶ γιὰ τὸ μέλλον. Ὑπάρχει καὶ ἡ μελ-

λοντικὴ ἢ συντηρητικὴ γραμμὴ. Ὅλοι οἱ ἐπαναστάται εἶναι πέρα γιὰ πέρα συντηρητικοὶ καὶ ὅλα τὰ διάφορα ἐπαναστατικὰ συστήματα εἶναι συντηρητικὰ γιὰ τὸ μέλλον. Ὅλα αὐτὰ τὰ συστήματα ζητοῦν νὰ ἐπιβάλλουν ἓνα καθεστῶς καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτό, λένε, θὰ εἶναι ὅλα καλά, ὅλοι θὰ πρέπει νὰ εἶναι εὐχαριστημένοι, τὸ καὶ κίνει τὰ κακῶς κείμενα θὰ γίνεταί δόγμα γιὰ τὸ καθεστῶς πού θὰ ἐγκαθιδρυθῆ μὲ τὴν ἐπανάστασι.

Ἀντίθετη πρὸς αὐτὸ εἶναι ἡ κινητικὴ ἢ ἀντίληψι, πού θέλει τὴν ἀδιάκοπη φορὰ πρὸς τὴν τελειότητα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντίληψι ἢ σύμφωνη μὲ τὴν χριστιανικὴ θεώρησι τῆς ζωῆς. Αὐτὸ φαίνεται ἰδίως στήν ἀτομικὴ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ, ἀγωνιστοῦ τοῦ καλοῦ ἀγῶνος. Ὅσο προχωρεῖ ὁ Χριστιανὸς, τόσο ἀγωνίζεται περισσότερο καὶ οὔτε ὑπάρχει στή ζωὴ αὐτὴ στιγμή πού νὰ μπορῆ νὰ νομίση ὁ Χριστιανὸς ὅτι ἔφθασε στὸ «ἄκρον ἄωτον» τῆς τελειότητος καὶ δὲν χρειάζεται καλύτερουσι, πρόοδο πρὸς τὸ καλὸ, ἀγῶνα. Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει. Νὰ γιατί τὰ μεγάλα ἀναστήματα τῆς Χριστιανωσύνης ἐνοιοῦσαν τὸν ἑαυτὸ τους ἁμαρτωλό, ὅσο προχωροῦσαν πρὸς τὴν τελειότητα, ὅπως ὁ ὀρειβάτης πού νοιώθει τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὕψος τόσο περισσότερο, ὅσο τὸν βλέπει ἀπὸ ψηλότερες κορυφές, ὅπως ὁ σοφὸς ἐπιστήμων πού νοιώθει τὴν ἀνθρώπινη ἄγνοια τόσο περισσότερο, ὅσο προχωρεῖ στήν ἔρευνά του.

3. Καὶ μὲ τὸν χριστιανικὸ πολιτισμὸ

λοιπόν θα χρειάζεται η αδιάκοπη πρόοδος, δηλαδή πρέπει η αδιάκοπη αλλαγή, που θα έρχεται σαν φυσικός νόμος να κατευθύνεται προς το καλύτερο. Και με τον Χριστιανικό πολιτισμό δεν θα νομίσουμε ποτέ ότι το παρόν είναι τόσο καλό, ώστε να μη χρειάζεται να γίνει καλύτερο. Αντίθετα, θα ζητάμε πάντοτε το καλύτερο και θα αγωνιζόμαστε γι' αυτό. Με τον χριστιανικό πολιτισμό όμως θα έχουμε τη συναίσθησι της κινήσεως προς το συνεχώς καλύτερο, μιαν εξασφαλισμένη κατεύθυνσι που συνεχίζεται σταθερά. Κι' αυτή η κατεύθυνσι προς ένα σωστό προσανατολισμό, η αδιάκοπη κίνησι, η αδιάκοπη πρόοδος, η αδιάκοπη φορά προς την τελειότητα, αυτή η κίνησι και όχι τάχα η στατική εξασφάλισι της τελειότητος και μάλιστα από τη μιὰ στιγμή στην άλλη, θα διακρίνη τον χριστιανικό πολιτισμό από το σημερινό κατάντημα.

4. Αλλά ο Χριστιανισμός, σαν πολιτισμός, δεν είναι ούτε κίνησι επιστροφής σε προηγούμενες εποχές. Δεν είναι ούτε κίνησι επιστροφής στην αρχαία Εκκλησία. Ποτέ ο Χριστιανισμός δεν λέει «πίσω», εκτός μόνο στην περίπτωσι που λέει «πίσω στον Χριστό», πίσω στις αιώνιες αξίες που θεμελιώνονται σ' αυτό το πρόσωπο. Όσο όμως για τα ανθρώπινα, ξέρει ο Χριστιανός ότι κάθε εποχή έχει την ιδιομορφία της και ποτέ δεν λέμε «πίσω σ' αυτή η εκείνη την εποχή». Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι οι παλαιότερες εποχές δεν μᾶς βοηθοῦν. Τὸ αντίθετο συμβαίνει, ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω. Ἀλλὰ οἱ παλαιότερες ἐποχές βοηθοῦν, καθοδηγοῦν, ἐμπνέουν. Ποτέ ὅμως δὲν πρόκειται νὰ ἐπιστρέψωμε σ' αὐτές.

5. Μένει ὅμως καὶ κάτι ἄλλο: Μένει ἡ νοοτροπία πού νομίζει ὅτι ὁ Χριστιανισμός θὰ χρησιμοποιηθῆ σαν μέσον γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Βέβαια ὁ Χριστιανισμός, σαν πνευματικὸς πολιτισμός, ἔχει ἀποτέλεσμα τὸ φύλαγμα τῶν παραδόσεων, τῶν νόμων, τὴν ἐμπέδωσι τῆς ἱεραρχίας, τῆς ἀγάπης, τὴν ἐνότητα σὲς ἀξίες τῆς πολιτιστικῆς, ἀλλὰ ποτέ ὁ Χριστιανισμός

δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ σαν μωσαεῖο τῶν παραδόσεων, ἢ σαν μέσον με σκοπὸ τῆς ἀξίας αὐτῆς. Καὶ πρέπει νὰ καταπολεμηθῆ κάθε τάσι νὰ ταυτισθῆ ὁ Χριστιανισμός πρὸς τὴν σχολὴ τῆς ὠφελιμοκρατίας καὶ νὰ νομισθῆ ὅτι ὁ Χριστιανισμός ἐπιβάλλεται γιὰ λόγους σκοπιμότητος, ἔστω καὶ ἠθικῆς σκοπιμότητος. Ὁ Χριστιανισμός, φυσικά, φέρνει ἀποτελέσματα εὐεργετικά, ἀλλὰ δὲν εἶναι μέσον γιὰ τὴν ἐπιτυχία σκοποῦ. Εἶναι ἀξία, εἶναι σκοπὸς καὶ ὄχι μέσον. Ἀπλῆ ἀλήθεια αὐτό, ἀλήθεια, ὅμως, πού πολὺ συχνὰ τὴν ξεχνοῦμε.

Β'.

Πρέπει τώρα νὰ ξεχωρίσωμε τὸν Χριστιανισμὸ καὶ ἀπὸ τὴ νεωτεριστικὴ πλευρά. Ὁ Χριστιανισμός, εἶπαμε, δὲν εἶναι «συντήρησις». Δὲν εἶναι ὅμως καὶ μοντερνισμός. Ἡ γραμμὴ πού πῆρε ὁ μοντερνισμός στηρίζεται σὴν ἀφελῆ πρότασι, τὴν ἀκριτὴ ἐκείνη πρότασι πού μπερδεύει τὸ χρονικὰ νεώτερο μὲ τὸ ἀξιολογικὰ καλύτερο. Νομίζει ὅτι κάθε τι τὸ νεώτερο χρονικὰ εἶναι καὶ ἀξιολογικὰ ἀνώτερο καὶ ξεχνᾷ ὅτι μιὰ τέτοια ἀντίληψι οὔτε ἀριστοί εἶναι σωστή, οὔτε ἀπὸ τὴν ἐμπειρία συνάγεται. Ξεχνᾷ ὅτι ἡ φθορὰ ἐρχεται νεώτερη, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀκαμή, ὅτι τὰ γεράματα εἶναι χρονικὰ ἐπόμενα ἀπὸ τὰ νεῖατα καὶ ὅτι ἡ κατάπτωσι ἀκολουθεῖ τὴν πρόοδο σὲ ὠρισμένους πολιτισμούς, ἀκόμη ὅτι ὠρισμένα σύγχρονα ποιητικὰ τερατουργήματα δὲν ἀποτελοῦν, φυσικά, πρόοδο, μπροστὰ στὰ δημοικὰ ἔτη!

Στὴν ἀντίληψι αὐτῆ τοῦ «χύδην», τοῦ ἀφελοῦς μοντερνισμοῦ, πού ἦταν τῆς μόδας σὴν Εὐρώπῃ τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὑπάρχει ἡ ἴδια πλάνη, τὸ ἴδιο λάθος καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται τὸ ἴδιο ξεχώρισμα. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο πρέπει νὰ ἔχωμε πάντοτε ὑπ' ὄψιν μας τὴν διαφορὰ πού χωρίζει τὸ προοδευτικὸ σύστημα, ὅπου ἡ πρόοδος εἶναι «ἔργον» (μὲ τὴν ἔννοια πού ἀναπτύχθηκε σὲ προηγούμενο ἀρθρο), ἀπὸ τὸν μοντερνισμό, πού νομίζει ὅτι ἐπέτυχε τὴν πρόοδο μὲ μόνον στοιχεῖο τὸ νεώτερο.

Ἐκείνο λοιπὸν ποὺ ξεχωρίζει τὸν Χριστιανισμὸ ἀπὸ τὸν μοντερνισμό, εἶναι ὅχι ὅτι τάχα ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι λιγώτερο προοδευτικὸς ἀπὸ τὸν μοντερνισμό, ἀλλὰ τοῦτο. Ὅτι ὁ μοντερνισμὸς μ' ἓνα τρόπο ἀφελῆ, ἄκριτο, μοιρολατρικὸ, μηχανιστικὸ, παίρνει κάθε νεώτερο γιὰ ἀνώτερο, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς δίνει μιὰ κριτικὴ θεώρησι τῆς ζωῆς, μιὰν ἀντιμετώπισι καὶ μιὰν ἔννοια ξεχωριστὴ καὶ ἐργάζεται καὶ προσπαθεῖ κριτικὰ καὶ δημιουργικὰ, ὥστε ὄχι νὰ τὸ υποθέτωμε, ἀλλὰ νὰ εἶναι πραγματικὰ ἀνώτερο τὸ νεώτερο.

Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς παίρνει ἀπάνω του τὴν εὐθύνη τῆς κριτικῆς αὐτῆς, τὴν εὐθύνη νὰ στέκεται μπροστὰ σὲ κάθε νεώτερο καὶ νὰ τοῦ ζητᾷ τὴν ταυτότητά του, νὰ ἐξετάζη τὴν ποιότητά του. Δὲν ἦλθε ὁ Χριστιανισμὸς γιὰ νὰ κάμη ὑποκλίσεις πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, πρᾶγμα ποῦ, φυσικὰ, εἶναι εὐκόλο. Ὁ Χριστιανισμὸς ἦλθε γιὰ νὰ ἐλέγχι μὲ κριτήρια ὠρισμένα ποῦ τοῦ ἐδόθησαν καὶ ν' ἀναλάβῃ ὄχι μόνον τὴν εὐθύνη, ἀλλὰ καὶ τὸν ἡρωϊσμό τῆς κριτικῆς αὐτῆς.

Καὶ εἶναι ἡρωϊσμός ἢ κριτικὴ. Γιατί πολλές φορές θὰ δοθῇ ἢ εὐκαιρία στὸν μοντερνισμό νὰ μιλήσῃ γιὰ ἀντίδρασι. Πολλές φορές ὁ Χριστιανισμὸς χαρακτηρίσθηκε «ἀντιδραστικὸς» καὶ πολλές φορές (ὄχι πάντοτε) αὐτὸ ἔδειχνε ὅτι ἢ χριστιανικὴ σκέψι ἔκαμε τὸ καθήκον της.

Γ'.

Τὸ ζήτημα ἂν ἢ συνεχῆς βελτίωσις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἂν ἐπομένως ἢ πρόοδος μὲ τὴν ἔννοια ποῦ τῆς ἐδόσαμε παρᾶπάνω, προχωρεῖ ἢ πρέπει νὰ προχωρῇ μὲ τρόπο ὁμαλό, ἀβίαστο, ἐξελικτικὸ, ἢ, ἀντίθετα, πρέπει γὰ ἐπιδιώκεται ἢ ἀπότομη μεταβολή, τὸ ἄλμα, ἢ μετατροπὴ ποῦ πραγματοποιεῖται μὲ τὴ βία, ἢ ἐπανάστασι, τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχολεῖ τὴν ἀνθρώπινη σκέψι ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ καί, φυσικὰ, εἶναι καὶ στίς ἡμέρες μας θέμα ἀντιλογίας.

Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα μορφή παίρνει τὸ θέμα αὐτὸ μὲ τὴν ὑλιστικὴ ἀντίλη-

ψι, καὶ μάλιστα τὸν κομμουνιστικὸ ὑλισμὸ. Σύμφωνα μὲ τὸν διαλεκτικὸ λεγόμενον ὑλισμὸ, τὰ οικονομικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι στὴν οὐσία τους φαινόμενα ὑλικὰ, φαινόμενα φυσικὰ, διέπονται ἐπομένως ἀπὸ τοὺς νόμους ποῦ κυβερνοῦν τὴν ὑλικὴ φύσι, ἀφοῦ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν φύσι αὐτὴ δὲν ὑπάρχει. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως ὁ ὑλισμὸς ἔχει στηριχθῆ στὸ δαρβινικὸ σχῆμα καὶ τὸ δαρβινικὸ σχῆμα στηρίζεται πάνω στὴν ἐξέλιξι, ἐπικυρώνοντας τὸ γνωστὸ ἀξίωμα, ποῦ κυρίως διετύπωσε ὁ Λάϊμπνιτς. «Ἡ φύσις δὲν κάνει πηδήματα» (*natura non facit saltos*). Ἀπὸ ἐδῶ ὅμως βγαίνει ἓνα δίλημμα γιὰ τὸν ὑλισμὸ: Ἡ θὰ μείνη συνεπὴς στὴν ὑλιστικὴ ἐκδοχή, ὅποτε θὰ δεχθῇ ὅτι, ὅπως στὴν ὑλικὴ φύσι κυριαρχεῖ ἢ ἐξέλιξι, ἔτσι καὶ στὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἢ πρόοδος θὰ προχωρῇ ἐξελικτικὰ καὶ ὄχι μὲ ἐπανάστασι, γιατί ἢ ἐπανάστασι εἶναι κάτι τὸ ἀφύσιζο, ἀντίθετο στοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἡ θὰ δεχθῇ ὅτι ἢ πρόοδος στὰ ἀνθρώπινα πράγματα δὲν διέπεται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ μὲ ἐπανάστασι. Στὴ δεύτερη ὅμως αὐτὴ περίπτωσι τὸ ὑλιστικὸ σχῆμα σπάει καὶ ἀναγνωρίζεται ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος καὶ μάλιστα ὁ κοινωνικὸς καὶ οικονομικὸς, διέπεται ἀπὸ νόμους διαφορετικοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποῦ κυβερνοῦν τὴν ὑλικὴ φύσι.

Τὸ δίλημμα αὐτὸ ἀποφεύγει ἢ μορφή ἐκείνη τοῦ ὑλιστικοῦ σοσιαλισμοῦ, ποῦ μένει συνεπὴς στὴν ἰδέα τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀποκλείει τὴν ἐπανάστασι. Ὁ κομμουνισμὸς ὅμως, ποῦ γι' αὐτὸν τόσο ὁ ὑλισμὸς ὅσο καὶ ἢ ἐπανάστασι εἶναι οὐσιώδη, ὁ κομμουνισμὸς βρίσκεται στὸ δίλημμα, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἀποφύγῃ. Γι' αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι καὶ στὴ φύσι ὑπάρχουν πηδήματα, ὅτι «*natura facit saltos*», μὴλο ποῦ αὐτὸ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ δαρβινικὸ σχῆμα. Ὅπωςδήποτε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέσι τοῦ ζητήματος στὴν ἐρευνα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἶναι φανερὸ πόσο λίγη σοβαρότητα ἔχει μιὰ προσπάθεια, νὰ διατυλώνονται οἱ φυσικοὶ νόμοι μὲ τέτοιον τρόπο ὥστε νὰ φαίνονται ὅτι χωρᾶνε στὸ σχῆμα ποῦ ὑπαγορεύει ἢ

σκοπιμότης τῶν ἐπιδιώξεων ἑνὸς πολιτικοῦ κόμματος.

Ἐννοεῖται ὅτι ὅλο αὐτὸ τὸ δίλημμα ὑφίσταται στὸ ὑλιστικὸ σύστημα, ἐνῶ ἐξαφανίζεται ὅταν βᾶσι ἔχωμε τὴ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία. Δὲν ἔχομε ἀνάγκη ἐμεῖς σὰν Χριστιανοὶ νὰ λύσωμε τὸ ζήτημα ἂν «ἡ φύσις κάνει πηδήματα» ἢ ὄχι. Τὸ ζήτημα ἂν ἡ φύσις κάνει ἢ δὲν κάνει πηδήματα, δὲν κρίνει τὸ ζήτημα ἂν ἡ ἐπανάστασι ἔχει ἢ δὲν ἔχει τὴ θέσι τῆς στή διαμόρφωσι τῆς οἰκονομικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ἀντίθετα πρὸς τὸν σχηματικὸν τρόπο πού ἔχει στή σκέψι του ὁ ὑλισμὸς, ἐμεῖς δὲν εἴμαστε δοῦλοι κανενὸς σχήματος. Εἴτε δεχθῶμε ὅτι ἡ φύσις κάνει πηδήματα, εἴτε ὅτι δὲν κάνει, δὲν ἔχομε ἀνάγκη οὔτε τοῦ ἑνὸς οὔτε τοῦ ἄλλου γιὰ τὴ θεώρησι τῆς πορείας τῆς ἱστορίας καὶ τὴ διατύπωσι τοῦ τί πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ νὰ ἔχωμε ἕνα αὐριο καλύτερο ἀπὸ τὸ σήμερον. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὅπως κι' ἂν εἶναι, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ φύσις δὲν κάνει πηδήματα, οἱ ἄνθρωποι κάνουν καὶ πρέπει νὰ κάνουν σηδήματα, ἀπότομες μεταβολές γιὰ νὰ διορθώσουν ὅ,τι κακό. Μπορεῖ ἡ μηχανικὴ ἀναγκαιότης νὰ μὴν κἀνῃ πηδήματα, ὅμως ἡ ἀ ν θ ρ ῶ π ι ν ἡ ἔ λ ε υ θ ε ρ ί α πολλὰ φορὲς προχωρεῖ μὲ πηδήματα. Καὶ ἂν στή φυσικὴ ἀναγκαιότητα ὑπάρχει ἐξέλιξι, στήν ἀνθρώπινη ἐνέργεια, ἄρα στὸ «ἔργον» πού λέγεται πρόοδος, δὲν χρειάζεται νὰ ὑπάρχῃ ἀναγκαστικὰ ἐξέλιξι καὶ ν' ἀποκλείεται ἢ *per saltum* δημιουργία, ἄρα ἡ ἐπανάστασις.

Τέτοια *per saltum* μὲ σήδημα δημιουργία εἶναι στὸν Χριστιανισμὸν κάθε ἄλλο παρὰ ἄγνωστο. Τί ἄλλο ἀνώτερον πράγμα ὑπάρχει στὸν Χριστιανισμὸ ἀπὸ τὴ μετάνοια; Ἡ μετάνοια τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ἕνα ἄλλα. Ποτὲ δὲν γίνεται μὲ τὴν ἐξέλιξι μετάνοια. Προχωρεῖ ὁ Ὑπουργὸς τῆς Βασιλισσας τῆς Κανδάκης μέσα στήν ἀμαξία του, χωρὶς νὰ ξέρῃ οὔτε ὅτι ὑπάρχει κἀν Χριστιανισμὸς, καὶ μέσα σὲ λίγες στιγμὲς ἔχει γίνῃ κλόκα Χριστιανὸς ἱεραπόστολος⁽¹⁾. Ὁ δεσμοφύλακας τῶν Φιλίπ-

πων μέσα σὲ λίγες στιγμὲς γίνεται μέλος τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας⁽²⁾. Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ πού ἐσταυρώθηκαν μαζί μὲ τὸν Κύριον ἦταν ἕνας κοινὸς ληστής-ὑστερ' ἀπὸ λίγες στιγμὲς εἶναι ὁ πρῶτος πού ἀνβαίνει στὸν οὐρανὸ μετὰ τὴν σταύρωσι. Δὲν γίνεται ἡ μετάνοια σιγά-σιγά, ἢ μετάνοια γίνεται ἀπότομα, μὲ ἄλλα, *per saltum*. Αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ Χριστιανός.

Θὰ ἦταν λοιπὸν ὁλότελα λαθεμένο νὰ εἰπῆ κανεὶς ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ φορὰ πρὸς τὴν τελειότητα μὲ τὴ δύναμι πού δίνει ἡ χριστιανικὴ πίστις, ταυτίζεται μὲ τὴν ἐξέλιξι καὶ ἀποκλείει τὴν ἀπότομη μεταβολή. Ἀκόμη περισσότερον: Μπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς ὅτι βασικά, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι οὔτε ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως, ἂν τὴν πάρωμε «καθ' ἑαυτήν». Ὑπάρχουν ἐπαναστάσεις πού εὐλογήθηκαν πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ συνείδησι. Κι' ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχομε ὑπ' ὄψιν τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάστασι τοῦ 1821, πού ἐλευθέρωσε τὸ Ἔθνος μας ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία.

Αὐτὰ γιὰ τὴν ἐπανάστασι γενικά. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη, αὐτὴν ἢ ἐκεῖνη τὴν ἐπανάστασι, τὸ θέμα εἶναι, φυσικά, θέμα ἐλέγχου μὲ βᾶσι τὰ χριστιανικὰ κριτήρια. Κι' ἕνας τέτοιος ἐλεγχὸς τῶν ἐπαναστάσεων πού ἔχει νὰ μᾶς δείξῃ ἡ ἱστορία καὶ μάλιστα ἡ πρόσφατη, παρουσιάζει δύο σημαῖα ὅπου ἔρχονται σὲ ἀπόλυτη καὶ ἀγεφύρωτη ἀντίθεσι ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος κι' ἡ ἐπανάστασι ἀπὸ τὸ ἄλλο:

α) Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἐπανάστασι εἶναι «πανώκεια», πού ὅλα θὰ τὰ γιαιτρέψῃ. Θὰ κάμωμε ἐπανάστασι, λένε. Καὶ ἔπειτα; Δὲν ὑπάρχει «ἔπειτα», εἶναι ἡ ἀπάντησις. Ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἡ αὐτάρκεια. Μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψιν εἶναι γεμᾶτος ὁ ἀφελὴς ἐκεῖνος ἄγνος ἰδεολόγος τῆς ἐπαναστάσεως πού πάει νὰ σκοτωθῇ στήν ἐπανάστασι καὶ δὲν ρωτᾷ ἂν μετὰ τὴν ἐπανάστασι θὰ ἐπικρατήσῃ κάτι καλύτερον ἀπὸ κείνον πού τὸν ἔκαμε νὰ ἐπαναστατήσῃ. Τὴν ἐπανάστασι τὴν κάνουν ἔτσι σὰν ἕνα εἶδωλο. Κι' ὁ Χριστιανισμὸς χτυπάει κάθε εἰδωλολατρεία.

(1) Βλ. Πράξ. Ἀποστόλων κεφ. θ' 26—39.

(2) Πράξ. Ἀποστόλων κεφ. ις' 30-32.

β) Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἐπανάστασι τὰ δικαιολογεῖ ὅλα. Μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν ἀντιπάθεια γιὰ τὴν ἐπανάστασι δὲν ὀφείλεται τόσο στὴν ἀπότομη μεταβολὴ πού φέρνει, οὔτε καὶ στὴ βία «καθ' ἑαυτήν», οὔτε καὶ στὴ σκληρότητα, ἐκεῖ ὅπου ἡ σκληρότης χρειάζεται, ἀλλὰ στὸ ἀσύδοτο, στὸ ἀχαλίνωτο, στὴν ἐκτροπή, στὴν ἠθικὴ χρεωκοπία, στὴν κατάλυσι κάθε φραγμοῦ, στὸν ξεπεσμό πού παθαίνει ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότης, πού δὲν λογαριάζεται γιὰ τίποτε σχεδὸν μπροστὰ στὴν ἐπανάστασι, πού φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖ τὸ κάθε τι. Ἡ ἐπανάστασι νομίζει ὅτι εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸν ἠθικὸ φραγμό, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ μοιραῖο της σφάλμα, γιατί, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ διατυλώσωμε ἔτσι, μπορεῖ ἡ ἐπανάστασι, ὅπως ὁ ἀπολυταρχισμὸς ἄλλοτε, νὰ εἶναι *legibus soluta*: Δὲν εἶναι ὅμως *moribus soluta*! Καὶ ἡ συνέχεια πηγαίνει ἀδιάκοπη. Ἡ ἐπανάστασι νομίζει ὅτι εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τοὺς πνευματικὸς νόμους, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ κακὸ θεμέλιωμά της. Ἡ ἐπανάστασι νομίζει ὅτι εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὸν Θεό, κι' αὐτὴ ἡ ἀνόητη φαντασίωσι εἶναι ὁ τάφος ὅλων τῶν ἐπαναστάσεων ὅσες ἐστηρίχθησαν σὲ ἀρνητικὲς, ἀντιχριστιανικὲς, κοσμοθεωρίες.

Δ'.

Ἀπὸ ὅσα ἀναπτύχθησαν παραπάνω γιὰ τὴν καθολικότητα τῆς προόδου, φαίνεται καὶ τί πρέπει νὰ εἰποῦμε γιὰ τὶς εἰδικὲς μεταρρυθμιστικὲς κινήσεις πού παρουσιάζονται κάθε τόσο, γιὰ τὶς προσπάθειες πού σκοπὸ ἔχουν αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴ μεταρρύθμισι στὴν ἀτομικὴ, τὴν κοινωνικὴ, τὴν πολιτικὴ ζωὴ. Γιὰ τὶς κάθε λογῆς δηλαδὴ μεταρρυθμιστικὲς κινήσεις καὶ τὰ προγράμματα πού ὀλοένα βλέπομε νὰ φανερώνονται.

Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἡ στατικὴ θεώρησι τῆς ζωῆς εἶναι βασικὰ ἐσφαλμένη. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ σωστὸ ν' ἀποκρούσωμε ἐκ τῶν προτέρων παρόμοια μεταρρυθμιστικὰ σχέδια. Τὸ ἀντίθετο θὰ ἐσήμαινε προσκόλλησι στὸ παρελθόν, προσκόλλησι, πού, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, δὲν εἶναι σωστὴ. Ἀλλὰ πρέπει

ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ τονισθῆ ἡ ἀντίθεσι τοῦ ἔργου ἐνὸς χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ὅπως τὸν περιγράψαμε, πρὸς τοὺς διάφορους «ρεφορμισμοὺς», πού μὲ μιὰν ἀφελῆ μονομέρεια διακηρύττουν ὅτι θ' ἀλλάξῃ ἡ τύχη τῆς ἀνθρωπότητος, ἂν πραγματοποιηθῆ αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἢ μεταρρύθμισι.

Ἡ καλλιτέρευσι πού ἐπιποθεῖ ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶναι ζήτημα κάποιας μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ ζήτημα καθολικῆς προόδου. Ὅπως εἶδαμε, μονωμένη πρόοδος δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ μονωμένες μεταρρυθμίσεις οὔτε ἀποτέλεσμα φέρνουν, ἀλλ' οὔτε καὶ μποροῦν νὰ γίνουν. Μόνο μέσα στὸ πλαίσιο τῆς καθολικῆς προόδου, στὸ ἔργο ἐνὸς χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἔχουν νόημα παρόμοιες προσπάθειες. Ἄλλως τε στὴ βάσι ἐνὸς τέτοιου ρεφορμισμοῦ ὑπάρχει, ἐνσυνείδητα ἢ ἀσυνείδητα, μιὰ μηχανιστικὴ ἀντίληψι. Ἡ ἀντίληψι ὅτι αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ σχέδιο, αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἢ μεταρρύθμισι, θὰ φέρῃ, μόνη της, αὐτόματα, σὰν μηχανικὰ, τὴν ἀνύψωσι τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀντίληψι αὐτὴ ξεχνᾷ ὅλως διόλου τὸν κύριο παράγοντα, τὸν ἀνθρώπο, τὴν προσωπικότητά του, τὴν ψυχὴ του.

Γιὰ ν' ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα, ἡ ἀντίληψι ὅτι μ' αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴν τεχνικὴ βελτίωσι (π.χ. μὲ τὴ διάδοσι τοῦ ἠλεκτρισμοῦ), μὲ τὴν αὔξησι τῆς παραγωγῆς οἰκονομικῶν ἀγαθῶν καὶ ἐπομένως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θερμίδων πού θὰ εἶναι στὴ διάθεσι τοῦ ἀνθρώπου, θὰ ἔχωμε τὸν καινούργιο πολιτισμό, ἡ ἀντίληψι αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ ἐκδήλωσι ἐνὸς ὕλισμοῦ, ὁμολογημένου ἢ ἀνομολογήτου. Ἀλλὰ μηχανιστικὲς, ἐπομένως ὕλιστικὲς μὲ μιὰ πλατύτερη ἔννοια, εἶναι καὶ οἱ ἀντιλήψεις ἐκεῖνες πού περιμένουν τὸν πολιτισμὸ νὰ ἔλθῃ ἀπὸ προγράμματα, συστήματα, κανόνες μονωμένους, ὅταν δὲν ὑπάρχη τὸ ὄργανικὸ σύνολο πού εἶναι ἀπαραίτητο ὅπως ἐξηγήθηκε παραπάνω, ὅταν εἰδικότερα δὲν ἀναγνωρίζεται στὸν ἀνθρώπινο παράγοντα ἡ ἐξέχουσα σημασία του.

Ἐδῶ ὑπάρχουν ἰδίως καὶ οἱ διαφορὲς ἐκπαιδευτικὲς καὶ νομοθετικὲς μεταρρυθμίσεις, ὅταν παρου-

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

Με πολλήν χαράν δημοσιεύομεν τήν κατωτέρω ἐργασίαν τοῦ διακεκριμένου ἐπιστήμονος E. H. Hauser, ὁ ὁποῖος εἶχε τήν εὐγενῆ καλωσύνην νά τήν ἀποστείλῃ χάριν τῶν «Ἀκτίνων». Ὁ κ. Hauser εἶναι καθηγητής τῆς Χημείας τοῦ Ἰνστιτούτου Τεχνολογίας, Cambridge Massachusetts U. S. A. καί εἶναι ἐκ τῶν ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι θερμότατα ὑπεστήριξαν τήν Δήλωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, λογοτεχνῶν καί καλλιτεχνῶν (Βλ. «Ἀκτίνες» 1948 σ. 273).

Πρὸ εἰκοσιπενταετίας καί αὐτὸς ἀκόμη ὁ Βρετανὸς φυσιολόγος καί φιλόσοφος Henry Havelock Ellis εἰς τὸ βιβλίον του «Ὁ Χορὸς τῆς ζωῆς», ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Ἐάν ποτε εἰς τὸν ροῦν τοῦ πολιτισμοῦ διαπιστώσωμεν σοβαρῶς ὅτι ἡ ἐπιστήμη καί ἡ θρησκεία εἶναι ἀντίθετοι, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑπάρχει κάποιον λάθος εἴτε εἰς τὴν θρησκείαν εἴτε εἰς τὴν ἐπιστήμην. Αὐτὴ ἡ ἡμέρα δὲν πρέπει νὰ ἔλθῃ ποτέ, διότι ἐάν ἔλθῃ θὰ σημάνη τὸ τέλος τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, μετὰ τῆς αὐτῆς εὐλικρινείας ὅτι ὅλον καὶ μελανώτερα νέφη συσσωρεύονται, καί εἶναι καιρὸς οἱ ἐπιστήμονες νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ γεγονός τοῦτο, καί νὰ ἐνώσουν τὰς προσπάθειάς των διὰ νὰ ἀποφευ-

χθῆ παγκόσμιος καταστροφή, ἀποδεικνύοντες ὅτι ἡ θρησκεία καί ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἀντίθετοι. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο, πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ ὑποβάλωμεν τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζει σήμερον ὁ κόσμος εἰς μίαν ἀντικειμενικὴν ἀνάλυσιν. Ἀφοῦ δὲ εὐρεθῆ ἡ βασικὴ αἰτία ἣτις προεκάλεσεν ὅλα τὰ δεινὰ, θὰ εἶναι πολὺ εὐκολώτερον νὰ διορθωθῆ ἡ κατάστασις».

Ἡ ἐπιστήμη εἶναι δυναμικὴ ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι, κατὰ ἓνα μέγαν βαθμόν, στατικός. Ὅπως εἶπεν ὁ A. N. Whitehead εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ ἐπιστήμη καί ὁ κόσμος τῆς σήμερον»: «Ἡ θρησκεία δὲν πρόκειται ν' ἀνακτήσῃ τὴν παλαιάν της δύναμιν, ἐάν δὲν ἀντιμετωπίσῃ

σιάζονται μονωμένες, χωρὶς ζωντανὴ ἐπαφή μὲ τὸ σύνολο τῶν πνευματικῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν καί χωρὶς ν' ἀναγνωρίζουν στήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου τὴ σπουδαιότητα πού ἔχει. Τὰ διάφορα ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα εἶναι χίμαιρες, ὅταν δὲν ἔχουν γιὰ ἰσθῆριγμα τὴν προσωπικότητα πού θὰ τὰ ἐφαρμόσῃ. Κι' ἐξ ἄλλου ἡ ἰδέα ὅτι γιὰ νὰ ὑπάρξῃ δικαιοσύνη στήν ἀνθρώπινη συμβίωσι ἀρκεῖ νὰ ψηφίζονται διάφοροι νόμοι, νὰ μεταρρυθμίζονται τὰ πολιτεύματα, νὰ γίνωνται καινούργοι κώδικες, ἀποδείχθηκε πὺς εἶναι οὐτοπία.

Χρειαζονται, βέβαια, καλὰ πολιτεύματα καί νόμοι. Ἀλλὰ χωρὶς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, πού μέσα στήν ψυχὴ

τοῦ θὰ πάρῃ δύναμι ὁ νόμος, δὲν ἔχομε δικαίον, ἀλλὰ ἔχομε χίμαιρα καί ἄδικο.

Ὅλες, λοιπόν, αὐτὲς οἱ μεταρρυθμίσεις κ' ὅταν ἴσ' ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι σωστές, ἔχουν νόημα μόνο ὅσο βρίσκονται ὀργανικὰ ἐνωμένες μ' ἓνα ὁλοκληρωμένο ἔργο χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τὴν ἔννοια πού εἶδαμε πρῖν. Ἀλλοιῶς δὲν εἶναι παρὰ οὐτοπίες ἀπατηλές, πού ὀδηγοῦν στήν ἀτυχία καί τὴν ἀπογοήτευσιν, μὲ τὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκαταλείπωνται τὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδια καί στὰ σημεῖα ὅπου εἶναι σωστά καί ἔτσι νὰ κερδίξῃ ἔδαφος ἡ ἀντίδρασις κ' ἡ ὀπισθοδρομικότης.

Καί τὸ τελευταῖο αὐτό, δυστυχῶς, τὸ εἶδαμε πολλὰς φορές ἰστὰ χρόνια μας.